
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 355.231.355.477

І. І. БАЛИЦЬКИЙ,

*кандидат технічних наук, професор кафедри прикордонного контролю
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНСПЕКТОРСЬКОГО СКЛАДУ В ОРГАНАХ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання удосконалення професійної підготовки інспекторського складу відділів прикордонної служби з урахуванням професійної спрямованості та особливостей здійснення прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон.

Ключові слова: професійна підготовка, прикордонний контроль, пункт пропуску, інспектор прикордонної служби, персонал.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Професійна підготовка – це система організаційних і навчальних заходів, спрямована на вдосконалення знань, умінь і навичок відповідно до посадового призначення. Професійна підготовка інспекторського складу спрямована на вдосконалення знань, умінь і навичок, отриманих під час проходження служби й навчання в навчальних закладах або центрах і застосування їх в оперативно-службовій діяльності.

Із проведеного аналізу оперативно-службової діяльності органів і підрозділів охорони державного кордону випливає, що в останні роки простежується стійка тенденція до зростання пасажиро-транспортного потоку через державний кордон [1]. Разом із цим зростає реальна загроза проник-

нення на територію держави членів терористичних і бандитських формувань із використанням легальних каналів. Так само зростає ймовірність використання транспортних засобів і вантажів з метою контрабанди зброї, боеприпасів, наркотичних засобів та іншого майна, забороненого до ввозу або вивозу з країни.

Організоване й чітко налагоджене функціонування системи прикордонного контролю є важливою складовою стабільності в країні, фактором зміцнення її суверенітету й національної безпеки. Однією з умов ефективного виконання завдань з організації й здійснення прикордонного контролю є підтримка на певному рівні укомплектованості підрозділів охорони державного кордону висококваліфікованими кадрами, які відповідали б вимогам сьогодення й могли в повному обсязі на професійному рівні виконувати поставлені перед ними завдання. Динамічність сьогодення диктує нові критерії професіоналізму кожної посадової особи у всіх ланках системи прикордонного контролю, а це у свою чергу підвищує вимоги до персоналу, зокрема до інспекторського складу. Тому виникає гостра необхідність у постійному підвищенні або підтримці на встановленому рівні професіоналізму й кваліфікації інспекторського складу через систему професійної підготовки й перепідготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Результати аналізу наукових джерел підтверджують, що до проблеми професійної підготовки інспекторського складу зверталось багато науковців. Зокрема у своїх працях В. Балашов, О. Барабаншиков, П. Городов, О. Діденко, Д. Іщенко та інші розглядали питання удосконалення навчального процесу у вищих військових навчальних закладах. С. Морозов, С. Полторак, В. Полюк, Є. Потапчук, О. Сафін, І. Томків, О. Торічний та інші обґрунтовували сучасні вимоги до методики навчання інспекторського складу. У роботах А. Галімова, І. Грязнова, В. Зеленого, Б. Олексієнка, В. Ягупова проаналізовано методи вдосконалення процесу навчання у вищих військових навчальних закладах. Проте проведені дослідження не достатньо враховували фактори безпосередньої професійної діяльності інспекторського складу, особливостей здійснення ними прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон.

Сучасна система прикордонного контролю ґрунтується на проведенні комплексу заходів, метою яких є забезпечення безперервного пропуску через державний кордон громадян, транспортних засобів та вантажів відпо-

відно до чинного законодавства та існуючих міжнародних угод. Досягнення мети дієвості системи прикордонного контролю значною мірою залежить від ефективної організації й проведення професійної підготовки персоналу підрозділів охорони кордону.

Професіоналізм є невід'ємною частиною успішного функціонування будь-якої системи. Високий рівень професіоналізму персоналу – це запорука ефективної діяльності системи в досягненні поставлених перед нею (системою) цілей.

Відповідно до сформованого завдання **мета статті** полягає в удосконаленні професійної підготовки персоналу відділів прикордонної служби, у визначенні підходів до організації професійної підготовки інспекторського складу з урахуванням впливу відповідних факторів, які формують умови функціонування системи прикордонного контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі практичного досвіду можна стверджувати, що одним з основних факторів, що формує умови протікання досліджуваного процесу, є динаміка потоку суб'єктів і об'єктів прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон. Тому проведення аналізу впливу професійної підготовленості інспекторського складу на надійність і ефективність прикордонного контролю доцільно будувати з погляду дослідження вимог, які формуються динамікою потоку суб'єктів і об'єктів процесу прикордонного контролю.

Прикордонний контроль здійснюється безпосередньо в пунктах пропуску через державний кордон шляхом використання прикордонних нарядів відповідних видів. Для організації та здійснення прикордонного контролю осіб, транспортних засобів і вантажів в пунктах пропуску через державний кордон (далі – ППР) використовуються такі види прикордонних нарядів [2, 3]: старший прикордонних нарядів у пункті пропуску; перевірка документів; огляд транспортних засобів і вантажів та ін.

Із сукупності видів нарядів, які використовуються для організації прикордонного контролю в ППР, обрані були ті види нарядів, функціональні обов'язки яких передбачають самостійне ухвалення рішення про надання (ненадання) дозволу на перетин державного кордону особами та транспортними засобами.

Виконання своїх функцій передбачає високу професійну підготовленість, наявність певного досвіду несення служби у всіх видах нарядів, і як наслідок – певного стажу роботи в підрозділах охорони кордону, знання великого обсягу керівних документів, які регламентують порядок і правила

перетинання державного кордону, а також наявність ряду індивідуальних якостей, таких, як уважність, зорова пам'ять та інше.

Інші види прикордонних нарядів, які призначаються для здійснення прикордонного контролю, також виконують специфічні функції, але не передбачають функцій організації служби й самостійного ухвалення рішення про надання (не надання) дозволу на перетин державного кордону особами та транспортними засобами в пунктах пропуску. Тому в даній статті інші види прикордонних нарядів винесено за межі проведеного дослідження.

Отже, робота органів управління прикордонного загону під час проведення професійної підготовки персоналу з питань прикордонного контролю повинна бути спрямована на підготовку, у першу чергу, осіб інспекторського складу, які беруть безпосередню участь в організації прикордонного контролю в ППР і здійсненні пропуску через кордон осіб, транспортних засобів і вантажів. Беручи до уваги результати проведеного аналізу, можна зробити логічний висновок щодо мети проведення професійної підготовки – забезпечення якісного й ефективного проведення прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон.

Виходячи із вищезазначеного, виникає необхідність дослідження питання впливу професійної підготовленості інспекторського складу на якість і ефективність проведення прикордонного контролю.

Аналіз наукової літератури з досліджуваного напрямку показав, що оцінку системи прикордонного контролю (процесу прикордонного контролю) доцільно можна зробити за критеріями, які в комплексі пов'язують або характеризують взаємозв'язок між результатом процесу прикордонного контролю й підготовленістю інспекторського складу як суб'єкта процесу; або з погляду системи – виконавчого (керованого) елемента. Сучасні дослідники проблемних питань прикордонного контролю – В. Назаренко, О. Бінковський, С. Гетманюк, Б. Єрошин та інші пропонують показником ефективності прикордонного контролю вважати ймовірність виявлення порушника державного кордону. Показник ефективності має такий загальний вигляд:

$$K_{\text{НГ}} = 1 - e^{-\frac{m \cdot k \cdot v}{n \cdot T} t}, \quad (1)$$

де, $K_{\text{НГ}}$ – ймовірність виявлення порушника кордону в процесі прикордонного контролю; m – кількість інспекторів прикордонної служби, які беруть участь у процесі прикордонного контролю, чол.; k – коефіцієнт, що враховує рівень професійної підготовленості інспекторського складу; v – коефіцієнт, що враховує рівень технічної оснащеності проце-

су прикордонного контролю; n – чисельність громадян, які підлягають прикордонному контролю, чол.; T – тривалість служби зміни прикордонних нарядів, год; t – тривалість проведення прикордонного контролю щодо одного громадянина, год.

Наведений показник оцінки (формула 1) пов'язує кінцевий результат процесу прикордонного контролю – імовірність виявлення порушника кордону ($K_{нг}$) і рівень професійної підготовленості інспекторського складу (k). Використання даного показника доцільне за умови, що всі параметри, за винятком k – детерміновані. Тоді показник оцінки ефективності прикордонного контролю можна формалізувати функцією виду

$$K_{нг} = F(K_{инк}), \quad (2)$$

де $K_{инк}$ – параметр оцінки рівня професійної підготовленості інспекторського складу.

Функція (2) свідчить про те, що рівень ефективності процесу прикордонного контролю залежить від рівня професійної підготовленості інспекторського складу, тобто рівень професійної підготовленості інспекторського складу формує кінцевий результат процесу прикордонного контролю. Тоді при прогнозованому або очікуваному кінцевому результаті процесу прикордонного контролю можна формалізувати вимоги до рівня професійної підготовленості інспекторського складу, а саме

$$K_{инк} = \Psi(K_{нг}), \quad (3)$$

де $K_{нг}$ – параметр прогнозованого кінцевого результату процесу прикордонного контролю.

Отже, рівень професійної підготовленості інспекторського складу визначається завданнями, що стоять перед підрозділом охорони державного кордону.

Важливим аспектом оцінки кінцевих результатів процесу прикордонного контролю є формування умов протікання зазначеного процесу. Під умовами протікання процесу прикордонного контролю будемо розуміти завантаженість пункту пропуску через державний кордон. Завантаженість ППР визначається кількістю й тривалістю перебування суб'єктів і об'єктів процесу прикордонного контролю в пункті пропуску через державний кордон.

У нашому випадку завантаженість пункту пропуску через державний кордон буде визначатися коефіцієнтом завантаженості ППР, значення якого розраховують за формулою

$$K_{згг} = \frac{\omega}{n\mu \cdot K_{инк}}, \quad (4)$$

де n – кількість інспекторів, задіяних у процесі прикордонного контролю в ППР; $\mu = t^{-1}$ – нормована інтенсивність обслуговування суб'єктів і об'єктів у ППР інспекторським складом, 1/год; $K_{\text{инк}}$ – параметр оцінки рівня професійної підготовленості інспекторського складу.

У цьому випадку значення коефіцієнта $K_{\text{ЗАГ}}$ залежить від інтенсивності обслуговування суб'єктів і об'єктів процесу прикордонного контролю (при $\omega = \text{const}$). Тобто, чим вище значення коефіцієнта, який враховує рівень підготовленості інспекторського складу ($K_{\text{инк}}$), тим менші значення коефіцієнта завантаженості ППР ($K_{\text{ЗАГ}}$).

Результатом зміни рівня професійної підготовленості інспекторського складу є зміна довжини черги в ППР (кількість суб'єктів і об'єктів процесу прикордонного контролю) і тривалості перебування суб'єктів і об'єктів процесу прикордонного контролю в пункті пропуску через державний кордон.

Яке ж значення мають отримані аналітичні залежності для практичної роботи органів управління прикордонного загону з питань професійної підготовки інспекторського складу до самостійного несення служби? Отримані аналітичні залежності відіграють важливу роль у проведенні аналізу стану професійної підготовки інспекторського складу до здійснення прикордонного контролю в ППР.

Так, у випадку коли при стабільності, що зберігається, інтенсивності потоку суб'єктів і об'єктів процесу прикордонного контролю $\omega = \text{const}$ відбувається збільшення черги в ППР, то цей факт свідчить про те, що рівень професійної підготовленості зміни прикордонних нарядів незбалансований. Тобто, підбір складу зміни прикордонних нарядів здійснено без урахування наявного рівня професійної підготовленості інспекторського складу або недоцільно розміщено інспекторів у видах нарядів. Результатом цього є зростання черги суб'єктів і об'єктів процесу прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон.

Коли ж професійна підготовленість інспекторського складу за результатами перевірки перебуває на стабільному рівні ($K_{\text{инк}} = \text{const}$), і при цьому відбувається зростання черг суб'єктів і об'єктів процесу прикордонного контролю в ППР – це свідчить про те, що рівень професійної підготовленості інспекторського складу не відповідає обстановці, яка склалася в ППР, або ж про те, що організація прикордонного контролю не відповідає обстановці, що склалася в ППР.

Отже, рівень професійної підготовленості інспекторського складу є фактором, що формує умови протікання процесу прикордонного контролю, критерієм оцінки якого є завантаженість ППР.

Негативна зміна умов процесу прикордонного контролю, як було зазначено вище, є результатом недоліків в організації цього процесу. Недоліком організації процесу може бути невідповідність нормам керованості. Припустимо, що старший прикордонних нарядів у пункті пропуску під час процесу прикордонного контролю може перебувати у двох станах: стан, який відповідає виконанню функції контролю; стан, який відповідає функції ухвалення рішення щодо ситуації, що склалася.

Разом з тим, інтенсивність переходу старшого прикордонних нарядів зі стану в стан значною мірою залежить від рівня професійної підготовленості як старшого прикордонних нарядів, так і інспекторського складу. Припустимо, що для ухвалення рішення старшому прикордонних нарядів виділяється встановлений час, тоді інтенсивність переходу старшого прикордонних нарядів у ППР в стан виконання функції контролю α набуде такого виразу:

$$\alpha = \frac{K_{\text{ССПН}}}{t_{\text{ПР}}},$$

де $K_{\text{ССПН}}$ – коефіцієнт, що враховує професійну підготовленість старшого прикордонних нарядів; $t_{\text{ПР}}$ – нормативний час ухвалення рішення, год.

Тоді одержимо аналітичну залежність, що пов'язує рівень професійної підготовленості старшого прикордонних нарядів у ППР і кількість прикордонних нарядів (за видами, що входять до складу зміни прикордонних нарядів). Цю аналітичну залежність будемо називати коефіцієнтом керованості процесу прикордонного контролю в ППР, тобто

$$K_{\text{УПК}} = \frac{K_{\text{ССПН}}}{K_{\text{ССПН}} + m \cdot \beta \cdot t_{\text{ПР}}}.$$

Фізичний зміст коефіцієнта керованості процесу прикордонного контролю в пункті пропуску через державний кордон полягає в тому, що це ймовірність того, що в довільний момент часу старший прикордонних нарядів у ППР буде перебувати в стані виконання функції контролю. Коефіцієнт $K_{\text{УПК}}$ досить інформативний при вирішенні питань організації процесу прикордонного контролю, оптимального підбору старших прикордонних нарядів із урахуванням їх професійної підготовленості, і не тільки. Аналізуючи протікання процесу прикордонного контролю шляхом збору відповідної

інформації про кількість ситуацій, виникаючих у ППр, за якими відбувається звернення до старшого прикордонних нарядів, можливий оптимальний підбір усього складу зміни прикордонних нарядів. Підбір оптимального складу зміни можна здійснювати за ознакою відповідності професійної підготовленості як старшого прикордонних нарядів, так і інспекторського складу. Також аналізуючи протікання процесу прикордонного контролю в контексті ситуацій, що виникають у ППр, можна здійснити підбір відповідних тем і напрямків підготовки з метою підвищення професійної підготовленості інспекторського складу за категоріями.

Висновок. Отже, встановлено, що професійна підготовленість інспекторського складу значною мірою впливає на ефективність прикордонного контролю. Зокрема, професійна підготовленість інспекторського складу формує умови протікання процесу прикордонного контролю з погляду організації й з погляду якості прикордонного контролю, що обумовлюється наявністю черг у ППр і тривалістю перебування суб'єктів і об'єктів прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон.

Результати проведеного дослідження дають можливість визначити основні напрямки вдосконалювання роботи з питань професійної підготовки інспекторського складу в контексті організації та здійснення процесу прикордонного контролю. З таким підходом у контексті досліджуваного питання професійну підготовку інспекторського складу необхідно будувати за двома напрямками, а саме:

професійна підготовка інспекторського складу, використання якого передбачається в тих видах прикордонних нарядів, до функцій яких входить безпосередня організація процесу прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон;

професійна підготовка інспекторського складу, використання якого передбачається у видах прикордонних нарядів, наділених виконавчими функціями прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон.

Динаміка зміни пасажиро- і вантажопотоків у всіх пунктах пропуску різна, що припускає диференційований підхід до організації й проведення професійної підготовки інспекторського складу підрозділів охорони кордону. На організацію й проведення заходів, пов'язаних із професійною підготовкою, й підтримку високого рівня підготовленості інспекторського складу витрачаються значні матеріальні, технічні, фінансові, службові та інші види ресурсів. Беручи до уваги ресурсну обмеженість, актуальним постає

питання щодо ефективності використання ресурсів за призначенням. Цього можливо досягти шляхом ефективності проведення заходів з організації й проведення професійної підготовки.

На основі проведеного аналізу вимог, які формуються динамікою потоку суб'єктів і об'єктів процесу прикордонного контролю, можна встановити вплив рівня професійної підготовки на ефективність здійснення процесу прикордонного контролю. Як свідчить проведене дослідження, цей зв'язок взаємозворотний. Тобто, рівень підготовленості інспекторського складу формує умови протікання процесу прикордонного контролю, і в той же самий час умови протікання процесу прикордонного контролю формують вимоги до організації та рівня професійної підготовки інспекторського складу.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Основними напрямками подальших досліджень можуть бути: удосконалення підходів до професійної підготовки інспекторського складу з урахуванням досвіду служби та професійної спрямованості; удосконалення контролю рівня професійної підготовленості інспекторського складу та оцінка ефективності роботи управлінської ланки прикордонного підрозділу з професійної підготовки інспекторського складу.

Список використаної літератури

1. Литвин М. М. Інтегроване управління кордонами : підручник / М. М. Литвин. – Хмельницький : Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2011. – 496 с.
2. Єрошин Б. Ф. Охорона державного кордону на шляхах міжнародних сполучень. Частина II : підручник / Б. Ф. Єрошин. – Хмельницький : Видавництво АПВУ, 1998. – 302 с.
3. Абчук В. А. Справочник по исследованию операций / В. А. Абчук ; под общ. ред. Ф. А. Матвейчук. – М. : Воениздат, 1979. – 368 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук Заболотна О. Р.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2013.

Балицкий И. И. Особенности организации профессиональной подготовки инспекторского состава в органах охраны государственной границы Украины

В статье рассмотрен вопрос усовершенствования профессиональной подготовки инспекторского состава отделов пограничной службы с учетом

профессиональной направленности и особенностей осуществления пограничного контроля в пунктах пропуска через государственную границу.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, пограничный контроль, пункт пропуска, инспектор пограничной службы, персонал.

Balyts'kyi I. I. The peculiarities of the organization of border guard inspectors' professional training in border guard detachments of Ukraine

The article deals with the problem of improvement of the border divisions inspectors' professional training taking into account professionally orientated aspects and the peculiarities of border control execution in check points via the state border.

Keywords: professional training, border control, check point, border guard inspector, personnel.